

Шлях освіти. — 1927. — № 11. — С. 35.

36. Шевельов Ю. Портрети українських мовознавців. — К., 2002. — С. 67.

37. Дорошкевич О. Українська література. Підручна книга для старших груп семирічної школи. — К., 1929. — С. 5.

38. Там само. — С. 5.

39. Скрипник М. Підручник як знаряддя комуністичного виховання // Радянська школа. — 1931. — № 1. — С. 28.

40. Там само. — С. 28.

41. Удод О. Історія і духовність. — К., 1999. — С. 50.

42. Комуніст. — 1933. — 18 квітня.

43. Там само.

Світлана Костилова

(м. Київ)

У боротьбі за виживання: газета «Профспілки України»

в умовах економічної кризи 1992–1993 рр.

Дослідження висвітлює перехідний період в історії газети «Профспілки України». У статті подано аналіз причин кризових процесів в інформаційному просторі друкованих засобів масової інформації України на початку 90-х рр. ХХ ст.

Исследование освещает переходной период в истории газеты «Профсоюзы Украины». В статье дан анализ причин кризисных процессов в информационном пространстве печатных средств массовой информации Украины в начале 90-х гг. ХХ в.

З проголошенням у серпні 1991 р. незалежності України розпочався новий етап в історії вітчизняної періодики. Взятий молодого українською державою курс на розвиток демократії та здійснення економічних реформ на ринковій основі відкривав значні перспективи для постання якісно нового інформаційного простору загалом, і системи друкованих ЗМІ, зокрема.

Перші серйозні зміни в типологічному обличчі вітчизняної періодики відбулися вже влітку–восени 1991 р., коли після провалу невдалої спроби державного перевороту в Москві та прийняття Верховною Радою Акту проголошення незалежності України діяльність Компартії на терені республіки була заборонена, а мережа її газет і журналів за короткий час повністю зруйнована. Натомість прискорився процес заснування нових періодичних видань, засновниками яких виступали органи державної влади, політичні партії, громадські організації, комерційні структури [1]. Позбавившись недавнього диктату правлячої партії, редакційні колективи періодичних видань нарешті здобули право самостійно визначати стратегію власної діяльності, отримали можливість реалізувати на практиці свій творчий потенціал.

Однак на шляху до ствердження в інформаційному просторі більшість видань України очікували серйозні випробування, зумовлені насамперед економічними чинниками. Специфіка української економіки (нерозвиненість паперової, поліграфічної промисловостей), руйнування системи економічних зв'язків між колишніми радянськими республіками (традиційними паперовими постачальниками) на фоні різкого й практично неконтрольованого стрибку цін на папір, поліграфічні матеріали, послуги транспорту, зв'язку тощо вже восени 1991 р. поставили значну частину періодичних видань України на межу виживання.

На початку 1992 р. при офіційно встановленому загальному накладі республіканських газет

44,9 млн. примірників вийшло лише 1 млн. примірників [2]. Усвідомлюючи небезпеку інформаційного голоду, уряд надав матеріальну підтримку окремими виданням, проте більшість «незалежних» газет і журналів, існування яких повністю залежало від успіху їхньої фінансової діяльності, залишилися у вкрай скрутному становищі. Як це не парадоксально, однак в такому положенні опинилася й «Профспілкова газета», що мала в цей час статус загальнополітичного видання і редколегія якої з липня 1990 р. працювала на принципах повного самофінансування. Умови для подолання такої ситуації почали складатися лише наприкінці 1992 р., коли Рада Федерації незалежних профспілок України заявила про свої наміри виступити засновницею видання та забезпечити його матеріальну підтримку. Проте минув рік, перш ніж це рішення набуло практичного втілення. Дана стаття присвячена висвітленню цього складного, позначеного активною боротьбою редколегії за виживання перехідного періоду в історії «Профспілкової газети».

Слід відзначити, що національний інформаційний простір як складне поліфункціональне явище сьогодні активно досліджується в Україні, причому не тільки істориками та журналістами, але й політологами, філософами, соціологами, економістами [3]. Доволі потужна історіографія вивчення наукової проблеми відкриває можливості для застосування міждисциплінарного підходу та створює добрі перспективи для застосування системного аналізу в ході дослідження друкованих ЗМІ як цілісного явища. Щодо винесеної в заголовок статті наукової проблеми, то вона до останнього часу ще не стала предметом спеціального розгляду науковців, хоча серйозні підходи до дослідження цієї важливої проблеми вже зроблено [4].

Переломним моментом для видання стало прийняття Президією Ради Федерації незалежних професійних спілок України 26 вересня 1992 р. постанови «Про статус «Профспілкової газети» [5]. Згідно з нею, до 1 січня 1993 р. друкований орган мав змінити свій статус, перетворившись з так званого незалежного, масового видання на газету ФНПУ. Відповідно, змінювалась і стратегія діяльності газети, основний масив матеріалів якої відтепер мав бути зорієнтованим на більш широке висвітлення проблем профспілок, об'єднаних у Федерації, первинних профспілкових організацій, райкомів, обкомів, центральних комітетів, підвідомчих організацій. Планувалось також вивчити питання про можливість виходу газети як українською, так і російською мовами. Принципові настанови — повернутися лицем до життя профспілок і вирішити проблему двомовності — ґрунтувалися на врахуванні вимог працівників первинних профспілкових організацій, які в минулому неодноразово нарікали на розважальний характер газети та недостатню її увагу до суто профспілкових проблем.

20 листопада 1992 р. у Києві розпочав свою роботу II-й позачерговий з'їзд ФНПУ, учасникам якого належало вирішити ряд життєво важливих питань — зокрема, прийняти Глобальну програму, Статут, які б визначали основи життєдіяльності Федерації за нових політичних умов існування України як самостійної держави [6]. Питання про газету також було внесене до порядку денного, однак до розгляду його на форумі так і не дійшло. Хоча обраний на з'їзді голова ФП України О. М. Стоян в ексклюзивному інтерв'ю «Профспілковій газеті» підтвердив наміри Федерації підтримати видання [7], невирішеність питання про негайне його фінансування викликала розчарування в колективі газети. Це було й зрозумілим, адже, порівнюючи з початком року, собівартість друкованого органу зросла майже в 100 разів, що реально загрожувало «Профспілковій газеті» банкрутством.

26 листопада 1992 р. редакція представила керівництву ФП України проекти Статуту та договір, якими б мали регламентуватися фінансові і майнові стосунки обох сторін [8]. Вирішення цих питань об'єктивно вимагало часу, а тому проблема цільового фінансування знову «зависла у повітрі».

Складна ситуація газети була дзеркальним відображенням катастрофічної ситуації у всій мережі друкованих ЗМК. Про це, зокрема, йшлося на ініційований Київською організацією Спілки журналістів України зустрічі головних редакторів республіканських ЗМІ з віце-прем'єром Кабінету міністрів М. Жулинським, що відбулася в Києві на початку грудня 1992 р. [9]. Вказуючи на те, що економічна криза веде до кризи суспільної свідомості, не дає можливості закласти духовний фундамент незалежної держави, журналісти вимагали від уряду вжити негайних заходів, насамперед, змінити існуючу систему оподаткування та розповсюдження періодичних видань. М. Жулинський запевнив учасників зібрання у готовності уряду піти на зустріч журналістам.

Тим часом з початку 1993 р. економічна криза в країні ще більш поглибилася. Черговий стрибок цін на папір і поліграфічні матеріали фінансово обезкровили «Профспілкову газету». 13 лютого 1993 р. її черговий випуск вийшов у половинному обсязі. Водночас редколегія була змушена оголосити з квітня нову передплату, значно збільшивши вартість видання та звернувшись до профспілкових комітетів, об'єднань профспілок з проханням допомогти малозабезпеченим верствам населення у придбанні газети. Не врятувало газету й термінове виділення Радою ФПУ 1 млн. крб., адже цих грошей, враховуючи рівень інфляції, вистачало лише на 1–2 випуски [10].

Протестуючи проти пасивності уряду, журналістські колективи багатьох газет і журналів різних регіонів України наприкінці лютого 1993 р. оголосили передстрайковий стан. Водночас у Києві Спілка журналістів та адвокатів скликали прес-конференцію, під час якої ситуацію в інформаційному просторі країни охарактеризували як «наступ на права людини, зокрема на право мати інформаційний і юридичний захист» [11].

Під тиском громадськості 15 березня 1993 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про невідкладні заходи щодо державної підтримки творчих спілок, преси та книговидавничої справи». Відповідно до неї в проєкті державного бюджету на 1993 р. було передбачене внесення коштів для компенсації збитків від організацій передплати редакціям загальнополітичних видань, літературно-художніх і громадсько-політичних журналів, засновниками яких виступали Верховна Рада України, Кабінет Міністрів, органи державної виконавчої влади, творчі спілки. Також на рахунок місцевих бюджетів мала бути віднесена компенсація збитків видань, засновниками яких виступали обласні, міські та районні ради народних депутатів [12].

Утім, ці заходи, за визнанням самого ж уряду, не носили характеру довгострокової програми, а були скоріше націлені на «латання дір» [13]. Про те, що і після їх прийняття картина в інформаційному просторі України залишилась незмінною, свідчило різке падіння накладів періодичних видань. Так, якщо на 1 січня 1993 р. було передплачено 23160,5 тис. примірників газет і журналів, то до 1 липня цей показник впав до 14157,9 тис. Примірників [14].

Весна 1993 р. тим не менше принесла певні надії «Профспілковій газеті». Ще останніми днями лютого відбулася зустріч О. М. Стояна з колективом газети, під час якої голова ФП України підкреслив важливість друкованого органу для профспілок як інструменту впливу на громадську думку і водночас чітко заявив: профспілкові організації зобов'язані взяти на себе утримання загальнонаціонального видання [15]. 6 березня 1993 р. він звернувся з відозвою до голів первинних профспілкових організацій, в якій закликав усіх передплачувати газету. Обґрунтовуючи потребу активної підтримки профспілкового видання, голова ФП вказував на те, що інакше «газети можуть стати рупором лише заможних, привілейованих верств», а найменш захищені верстви населення будуть «позбавлені реального права на слово, на обмін думками, на вміння захищати свої інтереси» [16].

Проте і позитивні результати передплати не могли повністю виправити складну ситуацію, в

якій опинилася «Профспілкова газета». Тому постало питання про цільові відрахування на її утримання з боку первинних профспілкових організацій, кількість яких в Україні на той час сягала 300 тис. З пропозицією подумати про можливість таких відрахувань редакція звернулася в квітні 1993 р. до первинних профорганізацій. «Ми чекаємо на листи первинних організацій, — писала газета, — чи підтримуєте ви ідею виділення 1% внесків своєї первинної організації на цільове фінансування тижневика «Профспілкова газета» для переведення її на двомовність і щоденність» [17].

Деякі з профспілкових комітетів відгукнулися на цю пропозицію. Так, 8 травня в газеті була опублікована телеграма від профкома Хустського кар'єра ОПО «Закарпатрудпром», який зголошувався на відрахування та закликав до цього своїх колег [18]. Інші комітети продовжували надсилати на адресу редакції одноразову грошову допомогу. Наприклад, 22 травня «Профспілкова газета» дякувала Коломийській регіональній асоціації профспілок за надіслані 300 тис. крб. [19].

Однак більшість первинних організацій усе ще демонструвала неготовність до активної, організованої підтримки «Профспілкової газети». Причина цього була зрозумілою. До літа 1993 р. економічна скрута в країні досягла крайньої межі, перед найменш захищеними верствами населення гостро стала проблема виживання (в цей час встановлена урядом межа малозабезпеченості становила 22100 крб. на особу, в той же час мінімальна щомісячна зарплата складала 6900 грн., а пенсії 1380) [20]. Зрозуміло, за таких умов у профспілкових комітетах до газети «не доходили руки», натомість всі зусилля були спрямовані на боротьбу з урядовими структурами. Власне, на це були спрямовані організовані зусилля всієї Федерації профспілок України. На початку червня Президія ФП оголосила передстрайковий стан в країні, який невдовзі вилився у Всеукраїнську акцію протесту [21].

Найактивнішу участь в цих акціях брали й журналістські колективи, протестуючи проти триваючого підвищення цін на папір, поліграфічні матеріали, вибіркової державної підтримки преси. Намітилась тенденція й до об'єднання колективів різних за типом видань для захисту своїх інтересів. Наприкінці червня в Києві відбувся семінар редакторів багатотиражних газет України, учасники якого прийняли рішення про створення добровільної Асоціації колективів робітничої і профспілкової преси (АРПП). Метою новоствореної організації мали стати захист преси, спільне вирішення питань матеріально-технічного забезпечення і т.ін. [22].

Прагненням верховної влади локалізувати негативні тенденції в національному інформаційному просторі стало видання Президентом України Л. Кравчуком 30 липня 1993 р. розпорядження «Про заходи щодо державної підтримки преси», за яким передбачалося за рахунок державного бюджету частково покрити витрати друкованих органів, пов'язані з різким підвищенням цін на папір (ціна паперу в цей час сягнула 0,5 млн. крб. за тонну), а також зростанням тарифів за послуги зв'язку. Президент також повідомив громадськість про дане урядові розпорядження розробити в тримісячний термін проект Державної програми розвитку книгодрукування і преси на період до 2000 р. [23]. Ще раніше, 10 червня постановою Кабміну України було створено Державний комітет у справах видавництва, поліграфії та розповсюдження [24]. На новостворену структуру були покладені обов'язки опікуватись проблемами преси.

Проте подолати негативні тенденції в національному інформаційному просторі всеодно не вдавалося. Це стало зрозумілим з початком передплатної кампанії на 1994 р. Не випадковим був песимістичний тон редакційних статей багатьох українських видань. «Взагалі складається враження, — писала, наприклад, «Робітничка газета», — що серйозними державницькими турботами у сфері культури і преси, крім, звичайно, декларування їх, ніхто ні в парламенті, ні в уряді, ні в президентській адміністрації не живе... І всі розпорядження, всі постанови щодо цього

— для замилювання очей, пустий звук — не більше» [25].

За весну—літо 1993 р. різко впав тираж «Профспілкової газети», складаючи всього 15 тис. прим. Врятувати газету могла лише вдало проведена передплатна кампанія та реалізація положень Статуту ФП України, стаття 16 якого зобов'язувала членські організації відраховувати внески на діяльність Федерації, кошти на реалізацію різних проектів, а також сприяти розвитку профспілкових ЗМІ. З жовтня 1993 р., коли передплатна кампанія в Україні увійшла у вирішальну стадію, всі зусилля редакційного колективу «Профспілкової газети» були спрямовані на те, щоб агітаційними засобами переконати первинні профспілкові комітети у важливості підтримки видання. Показовою в цьому плані була стаття О. Гусева «Як розірвати «загартоване» коло. Профспілкові структури і передплата» надрукована в газеті 9 жовтня. Автор вказував на значні потенційні передплатні можливості газети та рекомендував профспілковим організаціям впроваджувати такі нові форми роботи, як колективна передплата на газету, нагородження передовиків передплатним комплектом «Профспілкової газети» тощо [26].

Якісно нова ситуація для газети почала складатися після 4 листопада 1993 р., коли президія ФП України на своєму засіданні затвердила Статут «Профспілкової газети», надавши таким чином законності її статусу як видання Федерації [27]. 20 листопада газета вийшла, змінивши старий гриф «Видання профспілок України» новим — «Видання Федерації профспілок України». Негайно президією було ухвалено рішення про обов'язкову передплату газети низовими профкомітетами. Повідомляючи про це працівників низових ланок, редакція газети констатувала, що до останнього часу серед її передплатників були колективи 8 з 120 тис. низових профкомітетів [28].

Переваги нового статусу газети стали очевидними вже на початку 1994 р. суттєвими результатами передплати — як відомчої, так і індивідуальної (Таб.1) [29]. За повідомленням представника Центру розповсюдження преси тираж видання зріс аж на 30 % [30]. З цього часу починалась нова доба в історії «Профспілкової газети».

Таким чином, аналіз архівних і газетних матеріалів переконливо засвідчує, що попри труднощі і негаразди початку 90-х рр. колектив газети профспілок України вистояв у надзвичайно складних економічних умовах, завоювавши гідне місце в інформаційному просторі України.

Примітки:

1. Докладніше про це див.: Руйнація радянської системи друкованих засобів масової комунікації після невдалої спроби державного перевороту в серпні 1991 р. // Костилева С. О. Друковані засоби масової комунікації України (1986–2000). Історія становлення, тенденції розвитку. — К., 2001. — С. 86–96.

2. Приступенко Т. О. Сучасні політичні та економічні умови діяльності журналістики України. — К., 1997. — С. 41.

3. Докладніше про це: Костилева С. О. Становлення і функціонування національного інформаційного простору України (90-ті рр. ХХ ст.) у світлі вітчизняних досліджень // Історіографічні дослідження в Україні. — К., 2002. — Вип. 11. — С. 166–175.

4. Див.: Нариси історії профспілок України. — К., 2002. — 729 с.

5. Про статус «Профспілкової газети: постанова президії Ради Федерації незалежних профспілок України» // Профспілкова газета. — 1992. — 26 вересня.

6. Установчий з'їзд ФНП України відбувся 4—7 жовтня 1990 р. На ньому була прийнята «Декларація про утворення ФНПУ», схвалено проект Закону України «Про професійні спілки Української РСР».

7. Інтерв'ю з головою ФП України О. М. Стояном // Профспілкова газета. — 1992. —

28 листопада.

8. Нудно, панове (редакційна) // Там само. — 1993. — 13 лютого.

9. Держава мусить підтримати пресу, навіть опозиційну: так заявив на зустрічі з головними редакторами республіканських ЗМІ віце-прем'єр КМ України М.Жулинський // Там же. — 5 грудня.

10.Право на слово — тільки для багатих? // Там же. — 1993. — 20 лютого; Див. також: Преса: або кишенькова, або ніякої. З спільної прес-конференції Спілки адвокатів України і Київського відділення Спілки журналістів // Сільські вісті. — 1993. — 23 лютого.

11.Профспілкова газета. — 1993. — 20 лютого.

12.Про невідкладні заходи щодо державної підтримки творчих спілок, преси та книговидавничої справи: постанова Кабінету міністрів України № 194. 15 березня 1993р. // Урядовий кур'єр. — 1993. — 20 березня.

13.Жулинський М. Пресі потрібна державна підтримка (коментар прем'єр-міністра постанови Кабінету Міністрів від 15 березня 1993 р.) // Там же. — 1993. — 18 березня.

14.Бєбик В. М., Сидоренко О. І. Засоби масової інформації посткомуністичної України. — К., 1996. — С.31, 33.

15.Олійниченко Я. Те, що ми давно хотіли почути: про зустріч голови ВП України О.Стояна з редакційним колективом газети // Профспілкова газета. — 1993. — 27 лютого.

16.До голів первинних профспілкових організацій: звернення голови ФП України О.Стояна // Там само. — 1993. — 6 березня.

17.Войтенко Л. Стену лбом не прошибешь... // Там само. — 1993. — 17 апреля; Його ж. Звідки «вітер віє...» // Там же. — 8 травня.

18.Телеграма в номер // Там же. — 8 травня.

19.Там само. — 22 травня.

20.Там само. — 12 червня.

21.Всеукраїнська акція протесту профспілок // Там само. — 7 серпня.

22.Про створення Асоціації робітничої і профспілкової преси (АРПП) // Там само.— 26 червня.

23.Про заходи щодо державної підтримки преси: розпорядження Президента України. 30 липня 1993 р. // Голос України. — 1993. — 3 серпня.

24.Там же. Про утворення Державного комітету України у справах видавництва, поліграфії та книгорозповсюдження: постанова Кабінету міністрів України // Урядовий кур'єр. — 1993. — 17 червня.

25.Українська преса: хто копає могилу // Робітнича газета. — 1993. — 17 вересня.

26.Гусєв О. Як розірвати «загартоване коло». Профспілкові структури і передплата // Профспілкова газета. — 1993. — 9 жовтня.

27.Там само. — 20 листопада.

28.Не втрачайте часу // Там само. — 20 листопада.

29.От такі зміни на газетному фронті // Там само. — 1994. — № 1.

30.Там само.